

Opis źródła:

Przedstawiony tekst to fragment dzieła Frontynusa „O akweduktach miasta Rzymu”. Frontynus, a dokładnie Sextus Iulius Frontinus żył na przełomie I i II w. n.e. (ok. 30 lub 40 do 103 lub 104 r. n.e.). W 70 był pretorem miejskim, w 73 r. objął urząd konsula, a następnie został mianowany legatem cesarskim w Brytanii, gdzie wybudował drogę Via Iulia. W okresie rządów terroru cesarza Domicjana wycofał się z życia publicznego. Z tego czasu, tj. lat 88–96 pochodzi większość prac Frontynusa. Po dojściu do władzy cesarza Nerwy został w 97 r. kuratorem wodociągów Rzymu, a za cesarza Trajana drugi raz obrano go na konsula w 98 i po raz trzeci w 100 r. Działalność literacka Frontynusa dotyczy fachowych zagadnień, co oczywiście wiązać należy z piastowanymi przez niego urzędami. Z dwóch ksiąg o miernictwie, napisanych za rządów Domicjana, zachowały się jedynie wyciągi z elementami wiedzy matematycznej i prawniczej. Z dziedziny wojskowości dochował się do naszych czasów traktat o sztuce wojennej „Strategemata” („Podstępny wojenne”) w czterech księgach. Będąc kuratorem wodociągów Frontynus napisał wspomnianą już pracę „O akweduktach miasta Rzymu”, zachowane niemal w całości. Zawarte są w nim wyczerpujące wiadomości o wodociągach miasta wraz z opisem ich konstrukcji, zaopatrywania w wodę, jak również związane z tym zagadnienia prawne z załączonymi aktami i dokumentami. Dzieło prawdopodobnie opublikowane zostało wiosną 98 r. Do pracy tej wykorzystana została literatura fachowa, dzieła historyków, a przede wszystkim własna wiedza praktyczna Frontynusa. Utrzymany w rzeczowym stylu traktat przedstawia bardzo dużą wartość dla badaczy realiów życia codziennego starożytnego Rzymu i archeologów. Akwedukty odgrywały ogromną rolę dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa. Wyliczono, że w III i IV w. n.e. Rzym zużywał 1 milion metrów sześciennych wody dziennie dostarczanej przez 11 akweduktów dla miliona mieszkańców. Dzienna konsumpcja wody na mieszkańca była dwa razy wyższa niż w czasach współczesnych¹.

Miejsca wydania:

Wyd. Pomponius Laetus i Sulpicius, prawdopodobnie w Rzymie w latach 1484–1492.

Wyd. w: Florencja 1496.

Wyd. w: Wenecja 1497.

¹ A.M. Liberati, F. Bourbon, *Rzym starożytny. Rozkwit i upadek Imperium Rzymskiego*, Barcelona 2008, s. 59; L. Stankiewicz, *Frontinus*, w: *Słownik pisarzy antycznych*, red. A. Świderkówna, Warszawa 1982, s. 202–203; *Wstęp*, w: *Frontinus, O akweduktach miasta Rzymu. Traktaty miernicze*, red. A. Pikulska-Radomska, K. Tadajczyk, Łódź 2017, s. 11–22.

Wyd. Jocundus, Florencja: 1513, 1522, 1523.

Wyd. w: Bazylea 1530.

Wyd. w: Strasburg: 1543, 1550.

Wyd. w: Lejda: 1607, 1633.

Wyd. W: Amsterdam 1661.

Sexus Iulius Frontinus, *De aquaeductibus urbis Romae commentaries*, wyd. G. Poleni, Padwa 1722.

Sextus Frontinus, *Schrift über die Wasserleitungen der Stadt Rom*, wyd. A. Dederich, Wesel 1841.

Frontini de aquis urbis Romae, wyd. F. Bücheler, Lipsk 1858.

Herschel C., *The Two Books on the Water Supply of the City of Rome*, Boston 1899 (zawiera facsimile *Codex Cassinensis*).

Sextus Iulius Frontinus, *De aquaeductu urbis Romae*, wyd. F. Krohn, Lipsk 1922

Frontinus, *The Stratagems and the Aqueducts of Rome*, tłum. Ch.E. Bennett, przekł.

i korekta C. Herschel, wyd. i przyg. Do druku M.B. McElwain, Londyn–Nowy Jork 1925

Frontinus, *The stratagems and The aqueducts of Rome*, tekst, przekład i komentarz M.B. Mc Elwain, C.E. Bennett, Cambridge 1950.

Grimal P., Frontin. *Les aqueducs de la ville de Rome*, Paryż 1944.

Frontin, *Les aqueducs de la ville de Rome*, tłum. i komentarz P. Grimal, Paryż 1961.

Frontinus, *The Stratagems and The Aqueducts of Rome*, tłum., wyd. i przyg. do druku Ch.E. Bennett, M.B. McElwain, Cambridge–Londyn 1969.

Sex. Iulius Frontinus, *De aquaeductu urbis Romanae*, wyd. C. Kundereiwcz, Lipsk 1973.

Sextus Julius Frontinus, *De Aquaeductu Urbis Romae*, wyd. R.H. Rodgers, Cambridge–Nowy Jork 2004.

Frontinus, *O akweduktach miasta Rzymu*, przeł., oprac. i wstępem opatrzył C. Kunderewicz, Warszawa 1961.

Miejsce przechowywania źródła:

Brak informacji o oryginale źródła. Sam tekst dzieła jest dochowany do naszych czasów w wersji bardzo niepewnej. Jego główną podstawą jest manuskrypt na pergaminie z XII lub XIII wieku przechowywany w bibliotece opactwa w Monte Cassino (*Codex Cassinensis 361*)².

² *Wstęp*, w: Frontinus, *O akweduktach miasta Rzymu. Traktaty miernicze*, red. A. Pikulska-Radomska, K. Tadańczyk, Łódź 2017, s. 17.

Tekst źródła:

Frontinus, *O akweduktach miasta Rzymu. Traktaty miernicze*, red. A. Pikulska-Radomska, K. Tadajczyk, Łódź 2017, s. 25–39.

SEKSTUS JULIUS FRONTINUS, O AKWEDUKTACH MIASTA RZYMU

I.1 Ponieważ każda funkcja powierzona przez cesarza wymaga baczniejszej troski, a wrodzona staranność lub skrzętna sumienność pobudzają mnie nie tylko do pieczołowitego spełniania, lecz także do miłowania tego, co mi zostało poruczone, teraz, gdy Nerwa August, cesarz, w którym nie wiem czy więcej jest dbałości o państwo, czy umiłowania państwa, zlecił mi administrację wodociągów, dotyczącą zarówno pożytku, jak zdrowotności, a nawet także bezpieczeństwa Miasta, i sprawowaną zawsze przez najznakomitszych obywateli naszego państwa, uważam za swój pierwszy i naczelny obowiązek, zgodnie z postanowieniem powziętym przy wykonywaniu innych zajęć, poznać to, czego się podjąłem.

II.2 Nie ma bowiem, jak sądzę, jakiejś innej pewniejszej podstawy dla wszelkiego działania, ani innej możliwości rozróżnienia tego, co czynić należy, od tego, czego należy unikać; nie ma również nic bardziej niestosownego dla godnego męża, niż sprawowanie powierzonego urzędu według wskazówek podwładnych. To ostatnie jest rzeczą nieuniknioną, ilekroć niewiedza zwierzchnika ucieka się do korzystania z usług ludzi, którzy, mimo że udział ich przy wykonywaniu funkcji jest niezbędny, są jednak jak gdyby ręką i narzędziem sprawującego funkcję. 2. Przeto, zgodnie ze zwyczajem już przestrzeganym przeze mnie przy sprawowaniu wielu urzędów, wiadomości dotyczące całości zagadnienia, które zdołałem zebrać, po uporządkowaniu ich i jakby scaleniu, zgromadziłem w tym uporządkowaniu ich i jakby scaleniu, zgromadziłem w tym traktacie, abym mógł uważać go za sformułowanie zasad mojej administracji. 3. W innych książkach, które napisałem na podstawie doświadczeń i praktyki, zajmowałem się sprawami moich następców; być może i ten traktat odda usługi memu następcy, lecz ponieważ został napisany w początkach mego urzędowania, przede wszystkim posłuży dla mego wykształcenia i ustalenia moich zasad.

III.1 Aby się nie wydawało, że cokolwiek, co umożliwi poznanie całości zagadnienia, zostało pущzone, podam najpierw nazwy akweduktów odprowadzających wodę do miasta Rzymu; dalej, dla każdego z nich wskażę, przez kogo, za czyjego konsulatu i w którym roku od założenia Miasta został zbudowany; następnie podam, z jakiego miejsca i od jakiego kamienia milowego bierze początek oraz ile kroków wynosi długość przewodu zarówno w kanale podziemnym, jak na murach wspornych i na konstrukcjach łukowych. 2 Potem podam

wysokość każdego z akweduktów; system kalibrów rur i jaka jest ich wydajność; ilości dostarczane przez każdy akwedukt poza Miastem i w Mieście, w każdym rejonie; liczbę publicznych zbiorników rozdzielczych i ilości dostarczane przez nie budowlom publicznym, do monumentalnych fontann – tak bowiem nazywane są ozdobne zbiorniki – i do cystern publicznych; ilości dostarczane na rzecz cesarza i na użytek osób prywatnych na podstawie przywileju udzielonego przez cesarza oraz przepisy prawne dotyczące doprowadzania i utrzymywania w porządku akweduktów, a także kary przewidziane przez ustawę, uchwały senatu i rozporządzenia cesarzy.

IV.1 Przez czterysta czterdzieści jeden lat od założenia Miasta Rzymianie zadowalali się wodą, którą czerpali z Tybru albo ze studni i źródeł. 2 Pamięć o źródłach zachowana jest dotychczas z pietyzmem i oddaje się im cześć; uważa się, że dają one zdrowie chorym, tak jak to czyni źródło Kamen, źródło Apollina i źródło Juturny. 3 Teraz zaś wpływają do miasta wody z akweduktów Appia, Anio Vetus, Marcia, Tepula, Iulia, Virgo, Alsietina (który także nazywają Augusta), Claudia i Anio Novus.

V.1 Za konsulatu Marka Waleriusza Maksimusa i Publiusza Decjusza Musy, w trzydziestym roku od początku wojny samnickiej, akwedukt Appia został doprowadzony do Miasta przez cenzora Appiusza Klaudiusza Krassusa, przezwanego później Ślepym, tego samego, który zbudował Via Appia od Porta Capena do miasta Kapui. 2 Miał on za kolegę Gajusza Plaucjusza, który ze względu na to, że poszukiwał żył wodnych dla tego akweduktu, otrzymał przezwisko: Myśliwy. 3 Jednakże, ponieważ ten ostatni ustąpił ze stanowiska cenzora po roku i sześciu miesiącach, oszukany przez kolegę, rzekomo mającego również ustąpić, zaszczyt nazwania akweduktu swoim imieniem przypadł samemu Appiuszowi, który, jak mówią, za pomocą wielu manewrów opóźniających przedłużył okres sprawowania przez siebie urzędu cenzora dotąd, aż ukończył budowę drogi i tego akweduktu. 4 Akwedukt Appia bierze początek w posiadłości Lukullusa przy Via Praenestina, między siódmym i ósmym kamieniem milowym, o siedemset osiemdziesiąt kroków po drodze bocznej na lewo. 5 Jego przewód, od ujęcia wody aż do Salinae, miejsca znajdującego się przy Porta Trigemina, ma jedenaste tysiący sto dziewięćdziesiąt kroków długości, z czego jedenaste tysiący sto trzydzieści kroków przypada na kanał podziemny, a sześćdziesiąt kroków na przewody nad ziemią, na murach wspornych i na konstrukcjach arkadowych w pobliżu Porta Capena. 6 Do tego akweduktu dołącza się przy Spes Vetus, na granicy Ogrodów Torkwatusa i Ogrodów Taurusa, odgałęzienie akweduktu Augusta, które August dodał jako uzupełnienie akweduktu Appia; dlatego też miejsce to nazywane jest: Bliźniaki. 7 To odgałęzienie bierze początek przy Via Praenestina, koło szóstego kamienia milowego, o dziewięćset osiemdziesiąt kroków po drodze bocznej na lewo, w pobliżu

Via Collatia. 8 Długość jego przewodu, aż do Bliźniaków, wynosi sześć tysięcy trzysta osiemdziesiąt kroków, w kanale podziemnym. 9 Dystrybucja wody z akweduktu Appia zaczyna się u stóp Clivus Publicii przy Porta Trigemina, w miejscu zwanym Salinae.

VI.1 W czterdzieści lat po doprowadzeniu akweduktu Appia, w roku czterysta osiemdziesiątym pierwszym od założenia Miasta, Maniusz Kuriusz Dentatus, który sprawował urząd cenzora razem z Lucjuszem Papiriuszem Kursorem, za drugiego konsulatu Spuriusza Karwaliusza i Lucjusza Papiriusza, ogłosił przetarg na doprowadzenie do Miasta, za pieniądze z łupów zdobytych na Pyrrusie, akweduktu Anio, który teraz nazywają Vetus. 2 W dwa lata później rozpatrywano w senacie, na podstawie referatu pretora..., kwestię ukończenia budowy tego akweduktu. 3 Wtedy uchwałą senatu zostali wyznaczeni jako duumwirowie mający doprowadzić akwedukt: Kuriusz, który ogłosił był przetarg na budowę, i Fulwiusz Flakkus. 4 Kuriusz zmarł w pięć dni po nominacji na duumwira, chwała ukończenia robót przypadła Fulwiuszowi. 5 Anio Vetus bierze początek powyżej Tibur, koło dwudziestego kamienia milowego za Porta Tiburtina i tam oddaje część swojej wody na użytek mieszkańców Tibur. 6 Przewód Anio Vetus ma, stosownie do wymagań niwelacji, czterdzieści trzy tysiące kroków długości, z czego czterdzieści dwa tysiące siedemset siedemdziesiąt dziewięć kroków przypada na kanał podziemny, a dwieście dwadzieścia jeden kroków na przewody na murach wspornych nad ziemią.

VII. 1 W sto dwadzieścia siedem lat później, to jest w roku sześćset ósmym od założenia Miasta, za konsulatu Serwiusza Sulpicjusza Galby i Lucjusza Aureliusza Kotty, ponieważ przewody akweduktów Appia i Anio zostały zrujnowane działaniem czasu, a ponadto woda z nich była podstępnie przechwytywana przez osoby prywatne, senat powierzył Marcjuszowi, który wówczas jako pretor rozstrzygał spory między obywatelami, misję naprawienia przewodów tych akweduktów i odzyskanie ich dla ogółu. 2 Ponieważ zaś było rzeczą widoczną, że rozrastające się Miasto wymagało większej ilości wody, senat zlecił mu również, aby zajął się doprowadzeniem do miasta wszystkich innych wód, jakie tylko będzie mógł doprowadzić. 3 Naprawił on stare przewody i zbudował trzeci, wydajniejszy od innych akwedukt, który od imienia swego twórcy nosi nazwę Marcia. 4 Czytamy u Fenestelli, że na wykonanie tej roboty uchwalono dla Marcjusza kredyt w wysokości stu osiemdziesięciu milionów sestercji, a ponieważ okres jego urzędowania w charakterze pretora nie wystarczał do wykonania zadania, przedłużono mu kadencję o jeden rok. 5 W tym czasie decemwirowie, zaglądając z innych przyczyn do ksiąg sybilińskich, odkryli tam, że było rzeczą zakazaną przez bogów doprowadzenie akweduktu Marcia, lub raczej Anio (jest to bowiem bardziej ustalona tradycja) – na Kapitol. Sprawa ta był rozpatrywana w senacie, przy czym za swego kolegę zabierał głos

Marcjusz Lepidus, za konsulatu Apiusza Klaudiusza i Kwintusa Cecyliusza, i po upływie trzech lat przedstawiona ponownie przez Lucjusza Lentulusa, za konsulatu Gajusza Leliusza i Kwintusa Serwiliusza, lecz za każdym razem zwyciężył autorytet Marcjusza Reksa i w ten sposób woda została doprowadzona na Kapitol. 6 Akwedukt Marcia bierze początek przy Via Valeria, koło trzydziestego szóstego kamienia milowego, o trzy tysiące kroków po drodze bocznej na prawo idąc do miasta Rzymu, oraz przy po raz pierwszy wybrukowanej za panowania Nerona Via Sublacensis, koło trzydziestego ósmego kamienia milowego, na lewo w granicach odległości dwustu kroków. 7 Woda źródła tego akweduktu prawie natychmiast staje się przed skałami nieruchoma jak staw i ciemnozielona. 8 Jego przewód, od ujęcia wody aż do Miasta, ma sześćdziesiąt jeden tysięcy siedemset dziesięć i pół kroków: pięćdziesiąt cztery tysiące dwieście czterdzieści i pół kroków przypada na kanał podziemny i siedem tysięcy czterysta sześćdziesiąt trzy kroki na przewody na konstrukcjach nadziemnych, z czego z dala od Miasta w wielu miejscach, ponad dolinami, czterysta sześćdziesiąt trzy kroki na przewody na konstrukcjach łukowych i bliżej Miasta, poczynając od siódmego kamienia milowego, pięćset dwadzieścia osiem kroków na przewody na murach wspornych, pozostałe zaś sześć tysięcy czterysta siedemdziesiąt dwa kroki – na przewody na łukach.

VIII. 1 Gnejusz Serwiliusz Cepio i Lucjusz Kasjusz Longinus, przezwany Rawilla, cenzorzy w roku sześćset dwudziestym siódmym od założenia Miasta, za konsulatu Marcjusza Plaucjusza Hypseusza i Marka Flawiusza Flakkusa, doprowadzili do Rzymu i na Kapitol akwedukt zwany Tepula z jednej z posiadłości Lukullusa, stanowiącej, jak sądzą niektórzy, część obszaru Tusculum. 2 Akwedukt Tepula bierze początek przy Via Latina, koło jedenastego kamienia milowego, o tysiąc dwa kroki po drodze bocznej na prawo idąc z Rzymu. 3 Stąd był on odrębnie doprowadzony do Miasta.

IX.1 Potem, Marek Agryppa, edyl po swoim konsulacie, za konsulatu Cezara Augusta (będącego konsulem po raz drugi) i Lucjusza Wolkacjusza, w roku od założenia Miasta siedemset dziewiętnastym, koło dwudziestego kamienia milowego od miasta, przy Via Latina, o dwa tysiące kroków po drodze bocznej na prawo idąc z Rzymu, ujął odpowiednie źródła i przejął przewód akweduktu Tepula dla innego akweduktu. 2 Tak uzyskanemu akweduktowi nadana została od jego konstruktora nazwa: Julia, jednakże tak rozdzielono dystrybucję, by nazwa Tepula została zachowana. 3 Przewód akweduktu Julia ma piętnaście tysięcy czterysta dwadzieścia sześć i pół kroków długości: na konstrukcjach nadziemnych siedem tysięcy kroków, z czego w pobliżu miasta, poczynając od siódmego kamienia milowego, na murach wspornych pięćset dwadzieścia osiem kroków, a pozostałe sześć tysięcy czterysta siedemdziesiąt dwa kroki – na konstrukcjach łukowych. 4 Obok ujęcia wód akweduktu Julia

przepływa strumień Crabra. 5 Agryppa pominął go, czy to dlatego, że uważał za nieodpowiedni, czy też dlatego, że sądził, iż musi go pozostawić posiadaczom gruntów w Tusculum, ponieważ jest to właśnie ta woda, którą wszystkie siedziby wiejskie w tej okolicy otrzymują kolejno w określone dni i w określonym wymiarze. 6 Z mniejszą jednak powściągliwością nasi wodociągowcy zawsze domagali się części wód strumienia Crabra jako uzupełnienia wody akweduktu Julia, jednakże nie dlatego, by powiększyć wielkość jego zasobów, bowiem czerpali z niego w celu hojnego szafowania wodą dla własnego zysku. 7 Strumień Crabra został przeto wyłączony i na rozkaz cesarza przekazałem go w całości mieszkańcom Tusculum, którzy teraz, być może nie bez zdziwienia, z niego czerpią wodę, nie wiedząc, jakiej przyczynie zawdzięczają ten niezwykły dodatek. 8 Akwedukt Julia zaś, gdy zostały skasowane okradające go odprowadzenia, zachował swą wydajność nawet w czasie niezwykłej suszy. 9 W tym roku Agryppa doprowadził do porządku przewody akweduktów Appia, Anio i Marcia, które były prawie zupełnie zrujnowane i dołożywszy szczególnych starań, zaopatrzył Miasto w liczne wodotrąski.

X. 1 Tenże sam, po swoim trzecim konsulacie, za konsulatu Sencjusza i Kwintusa Lukrecjusza, w trzynaste lat po doprowadzeniu akweduktu Julia, ujął także wody Virgo w posiadłości Lukullusa i doprowadził je do Rzymu. 2 Jak wynika z dokumentów, dniem, w którym po raz pierwszy popłynęły one do miasta, jest dziewiąty dzień czerwca. 3 Akwedukt ten dlatego został nazwany Virgo, iż żołnierzom szukającym wody mała dziewczynka wskazała pewne żyły wodne, które gdy rozkopali, wywołali wypływ niezmiernie ilości wody. 4 W świątynce umieszczonej obok źródła jest obraz, który przedstawia to zapoczątkowanie akweduktu. 5 Virgo bierze początek przy Via Collatia, koło ósmego kamienia milowego, w miejscu bagnistym, otoczonym cementowym obmurowaniem w celu ujęcia bijących źródeł. 6 Wydajność tego akweduktu zwiększają także inne ujęcia. 7 Bieg jego ma czternaście tysięcy sto pięć kroków długości, z czego w kanale podziemnym dwanaście tysięcy osiemset sześćdziesiąt pięć kroków, nad ziemią zaś tysiąc dwieście czterdzieści kroków, tj. pięćset czterdzieści kroków na murach wspornych w różnych miejscach oraz siedemset kroków na konstrukcjach łukowych. 8 Długość podziemnych kanałów ujęć dodatkowych wynosi tysiąc czterysta pięć kroków.

XI. 1 Jaka przyczyna skłoniła Augusta, najbardziej przezornego cesarza, do zbudowania akweduktu Alsietina, który nazywają Augusta, zupełnie nie pojmuję. Woda z niego nie ma żadnej zalety, a co więcej, jest niezdrowa i dlatego płynie wcale nie dla użytku ludu. Być może jednak, że w chwili gdy August przystąpił do budowy Naumachii, nie chciał umniejszyć ilości zdrowszej wody i za pomocą osobnego urządzenia doprowadził tę wodę, a co przewyższało potrzeby Naumachii, odstąpił sąsiednim ogrodom i na użytek prywatny, dla nawodnienia. 2

Zwykle jednak na Zatybrzu, ilekroć są naprawiane mosty i akwedukty biegnące z przeciwnego brzegu nie działają, zamiast ich wody z konieczności daje się wodę z tego akweduktu do wodotrysków publicznych. 3 Bierze on początek z jeziora Alsietinus przy Via Claudia, koło czternastego kamienia milowego, o sześć tysięcy pięćset kroków po drodze bocznej na prawo. 4 Długość jego przewodu wynosi dwadzieścia dwa tysiące sto siedemdziesiąt dwa kroki, z czego trzysta pięćdziesiąt osiem kroków przypada na przewody na konstrukcjach łukowych.

XII. 1 Tenże Akwedukt, w celu uzupełnienia ilości wody dostarczanej przez akwedukt Marcia, ilekroć susze czyniły taką pomoc niezbędną, doprowadził za pomocą urządzenia podziemnego równie dobrą wodę do kanału tego akweduktu. Urządzenie to, od nazwiska jego konstruktora, nazywają Augusta. 2 Bierze ono początek poza źródłem akweduktu Marcia. 3 Długość przewodu tego urządzenia, do miejsca, w którym łączy się z akweduktem Marcia, wynosi osiemset kroków.

XIII. 1 Po nich Gajusz Cezar, następca Tyberiusza, uważając, że siedem akweduktów nie wystarcza dla użytku publicznego i dla dostarczania przyjemności osobom prywatnym, w drugim roku swoich rządów, za konsulatu Marka Akwili Julianusa i Publiusza Noniusza Asprenasa, w roku od założenia Miasta siedemset osiemdziesiątym dziewiątym, rozpoczął budowę dwóch akweduktów. 2 Te prace zostały wspaniale zakończone i dedykowane przez Klaudiusza, za konsulatu Sulli i Tycjanusza, w roku osiemset trzecim od założenia Miasta, w dniu pierwszego sierpnia. 3 Jednemu z tych dwóch akweduktów, który został przeprowadzony od źródeł Caerulus i Curtius, nadano nazwę Claudia. 4 Woda z niego co do zalet ustępuje tylko wodzie z akweduktu Marcia. 5 Drugi akwedukt, ponieważ odtąd do Miasta zaczęła płynąć woda z dwóch ujęć Anio, dla łatwiejszego rozróżnienia według nazw, zaczęto nazywać Anio Novus. Co do poziomu przewyższał on wszystkie inne. Do nazwy dawniejszego akweduktu Anio dodano określenie Vetus. [...]

Słowniczek pojęć:

Nerwa – cesarz rzymski w latach 96–98 n.e. –

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Nerwa;3946759.html>

Za konsulatu Marka Waleriusza Maksimusa i Publiusza Decjusza Musy – w roku 312 p.n.e. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 28, przyp. 23.

Jedenaście tysięcy sto dziewięćdziesiąt kroków długości – około 16 km 561 m. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 29, przyp. 33.

Jedenaście tysięcy sto trzydzieści kroków – około 16 km 472 m. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 29, przyp. 34.

Sześćdziesiąt kroków – około 89 m. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 29, przyp. 35.

Spes Vetus – świątynia we wschodniej części Rzymu. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 29, przyp. 37.

O dziewięćset osiemdziesiąt kroków po drodze bocznej na lewo, w pobliżu Via Collatia – na południe od Via Collatia, w okolicy bagnistej, około ósmego kilometra. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 30, przyp. 42.

Sześć tysięcy trzysta osiemdziesiąt kroków – około 9 km 442 m. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 30, przyp. 43.

W roku czterysta osiemdziesiątym pierwszym od założenia Miasta – w roku 272 p.n.e., ponieważ Rzym miał zostać założony w 753 r. p.n.e.

Czterdzieści trzy tysiące kroków długości – około 64 km. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 31, przyp. 51.

W roku sześćset ósmym od założenia Miasta, za konsulatu Serwiusza Sulpicjusza Galby i Lucjusza Aureliusza Kotty – w roku 144 p.n.e. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 32, przyp. 52.

Fenestella – historyk rzymski z przełomu I w. p.n.e. i I w. n.e. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 32, przyp. 57.

Decemwirowie – kolegium kapłanów w Rzymie

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/decemwirowie;3891215.html>

Księgi sybilińskie – urzędowe księgi proroctw –

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ksiegi-sybilinskie;3928443.html>

Marcjusz Lepidus – pretor. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 33, przyp. 61.

Za konsulatu Apiusza Klaudiusza i Kwintusa Cecyliusza – w 143 r. p.n.e. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 33, przyp. 62.

Sześćdziesiąt jeden tysięcy siedemset dziesięć i pół kroków – około 91 km 331 m. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 33, przyp. 71.

W roku sześćset dwudziestym siódmym od założenia Miasta, za konsulatu Marcjusza Plaucjusza Hypseusza i Marka Flawiusza Flakkusa – w 125 r. p.n.e. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 34, przyp. 73.

Tysiąc dwa kroki – około 1 km 484 m. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 34, przyp. 76.

Marek Agryppa – rzymski wódz i polityk –

<https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/mark%20agryppa.html> [dostęp dn. 3 VI 2024 r.].

Za konsulatu Cezara Augusta (będącego konsulem po raz drugi) i Lucjusza Wol kacjusza – w 33 r. p.n.e. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 35, przyp. 80.

Piętnaście tysięcy czterysta dwadzieścia sześć i pół kroków długości – około 23 km. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 35, przyp. 84.

Od siódmego kamienia milowego – od siódmego kamienia milowego Via Latina. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 35, przyp. 85.

W czasie niezwyklej suszy – prawdopodobnie chodzi o suszę w 97 r. n.e. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 36, przyp. 88.

Za konsulatu Sencjusza i Kwintusa Lukrecjusza – w 19 r. p.n.e. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 36, przyp. 91.

Otoczonym cementowym obmurowaniem w celu ujęcia bijących źródeł – za pomocą nieprzemakalnego cementu odizolowano źródła od wody stojącej w bagnach. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 37, przyp. 95–96.

Czternaście tysięcy sto pięć kroków długości – około 21 km. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 37, przyp. 97.

Naumachie – wielkie baseny do odgrywania pozorowanych bitew morskich. Naumachia, której pisze Frontynus, znajdowała się na prawym brzegu Tybru. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 37, przyp. 99.

Jeziro Alsietinus – obecnie Lago Martignago na terenie Palo. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 38, przyp. 101.

Dwadzieścia dwa tysiące sto siedemdziesiąt dwa kroki – około 33 km. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 38, przyp. 102.

Gajusz Cezar – Kaligula, cesarz rzymski w latach 37–41 n.e. –

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Kaligula;3919243.html>

Za konsulatu Marka Akwili Julianusa i Publiusza Noniusza Asprenasa – w 38 r. n.e. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 38, przyp. 107.

Klaudiusz – cesarz rzymski w latach 41–54 n.e., następca Kaliguli –

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Klaudiusz;3922736.html>

W roku osiemset trzecim od założenia Miasta, w dniu pierwszego sierpnia – 1 sierpnia 52 r. n.e., w czasie urodzin cesarza Klaudiusza. Za: Frontinus, *O akweduktach...*, s. 39, przyp. 112.

Pytania do źródła.

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Jakie zadania związane z wodociągami miał wykonywać Frontynus jako ich kurator?
2. Kto powierzył Frontynusowi urząd kuratora wodociągów Rzymu?
3. Co motywowało autora źródła do spisania dzieła o akweduktach?

4. W jaki sposób Rzymianie określali daty roczne?
5. Jakie akty prawne regulowały funkcjonowanie akweduktów?
6. Skąd przed epoką akweduktów Rzymianie czerpali wodę?
7. Ile akweduktów doprowadzało wodę do Rzymu w końcu I w. n.e.?
8. Czy dostrzegasz przykłady nieuczciwości urzędniczej? Uzasadnij swoją odpowiedź.
9. Jakim urzędnikom zlecano budowę nowych akweduktów?
10. Jak długo najczęściej trwała budowa akweduktu?
11. Kto podejmował najważniejsze decyzje dotyczące akweduktów?
12. Dlaczego przez długi czas nie doprowadzano wody na Kapitol?
13. Wymień problemy pojawiające się podczas użytkowania akweduktów.
14. Podaj źródła finansowania budowy akweduktów.

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Omów osiągnięcia starożytnych Rzymian w dziedzinie budownictwa i architektury.
2. Czy w przedstawionym fragmencie źródła dostrzegasz symptomy mającego nadejść kryzysu cesarstwa rzymskiego? Uzasadnij odpowiedź.

Literatura pomocnicza:

Christ K., *Historia Cesarstwa Rzymskiego. Od Augusta do Konstantyna*, do druku podał i przedśłowiem opatrzył L. Mrozewicz, przekł. A. Gierlińska, Poznań–Gniezno 2016, s. 118, 159, 346, 545, 574, 581, 612, 662 – 663, 694 – 695, 974.

Connolly P., Dodge H., *Antyczne Miasta. cuda architektury, życie społeczne, kulturalne i religijne*, przeł. B. Tkaczow, Warszawa 1998, s. 108, 110, 115, 130–132, 240–241.

Liberati A.M., Bourbon F., *Rzym starożytny. Rozkwit i upadek Imperium Rzymskiego*, Barcelona 2008, s. 56–59.

Orłowski B., *Groźba i nadzieja. Sensacje z dziejów techniki*, Warszawa 1982, s. 25–28.

Stankiewicz L., *Frontinus*, w: *Słownik pisarzy antycznych*, red. A. Świderkówna, Warszawa 1982, s. 202–203.

Szolginia W., *Cuda inżynierii*, Warszawa 1987, s. 21–40.

Wolski J., *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 1994, s. 339.

Najważniejsze cezury:

Opis budowy przedstawionych w tekście źródła akweduktów zawiera się w latach od 312 p.n.e. do 38 n.e. W 312 r. rozpoczęły się rządy dynastii Seleucydów w Syrii, Mezopotamii i Persji. Wtedy także miała się rozpocząć budowa pierwszej bitej drogi rzymskiej z Rzymu do Kapui, czyli Via Appia. Jej nawierzchnia składała się z kilku warstwa materiałów kamiennych o grubości około 1 m. Jak wspomniano wyżej, rozpoczęto także budowę pierwszego akweduktu doprowadzającego wodę do Rzymu. W tym także roku miała miejsce bitwa pod Gazą. Było to starcie zbrojne, rozegrane w czasie tzw. trzeciej wojny diadochów. Wojska Ptolomeusza I Sotera zwyciężyły armię Antygonidów wspartych m.in. słoniami. W 38 r. n.e. zmarła Julia Druzylla, siostra cesarza Kaliguli. Na żądanie cesarza została przez senat ogłoszona boginią i pochowana z honorami Augusty. Była pierwszą w historii Rzymu deifikowaną kobietą.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Karolina Maciaszek.